

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

PODPŮRNÝ MATERIÁL
PRO ORP OTROKOVICE

PŘÍRUČKA ŠKOLNÍHO METODIKY PREVENCE

MGR. MARTINA KRYŠKOVÁ
&
MGR. TEREZA ŠIMONÍKOVÁ

OBSAH

Školní metodik prevence v praxi	3
1. Úvod	5
2. Prevence na základní škole – vymezení základních pojmu	6
2. 1. Specifická primární prevence	6
2. 2. Nespecifická primární prevence.....	7
2. 3. Primární prevence	8
2. 4. Sekundární prevence.....	8
2. 5. Terciární prevence.....	8
3. Školní metodik prevence (ŠMP)	10
3.1. Kdo může vykonávat funkci školního metodika prevence.....	10
3. 2. Rozdělení činnosti ŠMP	10
3. 2. 1. METODICKÉ ČINNOSTI.....	10
3. 2. 2. INFORMAČNÍ ČINNOSTI	11
3. 2. 3. PORADENSKÉ ČINNOSTI	12
4. Co je školní poradenské pracoviště	13
4. 1. V čem spočívá poradenská činnost školy	13
5. Co je pro práci ŠMP důležité	15
5. 1. Podmínky.....	15
5. 2. Podpora	15
5.3. Dobře strukturovaná spolupráce s celým pedagogickým sborem.....	15
5. 4. Spolupráce s ostatními subjekty v oblasti rizikového chování žáků.....	16
5.5. Nastavení pravidel.....	16
5. 6. Vzdělávání	16
6. Dokumenty	18
6. 1. Minimální preventivní program (MPP)	18
6. 1. 1. CO BY MĚL MPP SPLŇOVAT	18
6. 1. 2. JAKÝCH ZÁKLADNÍCH PILÍŘŮ SE PŘI TVORBĚ MPP DRŽET	18
6. 2. Vyhodnocení MPP	19
6. 3. Školní preventivní strategie.....	19
6. 4. Školní program proti šikanování.....	19
6. 5. Krizový plán školy	20
7. Prevence rizikového chování žáků – co nám může při tvorbě dokumentů pomoci.....	21
7. 1. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28).....	21
8. Co by měla splňovat „účinná“ prevence na základní škole	23
8. 1. Neúčinná primární prevence.....	23

8. 2. Účinná primární prevence	23
Co tedy v primární prevenci funguje	24
9. Školní rok metodika prevence	26
10. Závěr	29
Příručka ŠMP pro třídní učitele na ZŠ.....	31
1. Co to je rizikové chování.....	33
2. Kompetence třídního učitele ve vztahu k primární prevenci	34
2. 1 Jak můžete v rámci prevence rizikového chování pomoci	34
3. Třídnické hodiny aneb „jak je uchopit“	36
1. Monitoring	36
2. Mezi organizační, tematickou a intervenční TH je rozdíl	36
3. Cíl.....	37
4. Co a jak.....	37
5. Harmonogram běžné TH	37
6. Osvědčený příklad intervenční TH	37
7. Pravidla třídy	38
8. Může se stát.....	39
9. Tabu	39
10. Jiné formy TH	39
4. Co je šikana a co ještě ne?.....	40
4.1 Kdo ji řeší.....	40
4. 2 Co může TU udělat?	41
Závěr	43
Přílohy	44
Seznam použitých zdrojů	46

Příručka byla zpracována v roce 2020.

ŠKOLNÍ METODIK PREVENCE V PRAXI

MGR. MARTINA KRYŠKOVÁ

1. ÚVOD

Tento materiál byl napsán na základě potřeb škol, respektive metodiků prevence, v ORP Otrokovice. Měl by sloužit zejména začínajícím metodikům prevence, kteří se ocitli v této funkci, nemají zkušenosti a potřebují pomoc a podporu.

Při zpracování jsem vycházela z vlastních zkušeností, z informací na stránkách NIDV, NÚV, MŠMT a dostupné literatury.

Prevencí na základní škole se zabývám téměř 20 let, nepovažuji se za odborníka, ale spíše za člověka z praxe. Takto jsem se snažila pojmot i tento materiál. Budu ráda, pokud pomůže začínajícím kolegům v nelehkém boji s rizikovými jevy na školách.

2. PREVENCE NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE – VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Za základ považuji definovat základní pojmy v prevenci. O čem se vlastně bavíme, když mluvíme o prevenci sociálně patologických jevů či o rizikovém chování dětí a mládeže? Co tam všechno patří? Čím se škola má, musí nebo naopak nemá, nemusí zabývat....? Odpověď jsem si překlopila do jednoduché definice – *rizikové jevy jsou jevy, které ohrožují fyzický, psychický či sociální vývoj dítěte.*

Základním principem primární prevence rizikového chování u žáků základní školy je výchova k předcházení a minimalizace rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací osobnosti. Naším cílem je zabránit výskytu nevhodného chování a vybudovat v chování žáků takové vzorce, které budou účinné v předcházení rizikového chování i v budoucnosti.

K tomu, abychom pochopili základní principy prevence rizikového chování žáků, si prevenci nejdříve rozdělíme. První dělení bude na specifickou a nespecifickou prevenci.

2. 1. Specifická primární prevence

Za **specifickou primární prevenci rizikového chování** považujeme takové aktivity a programy, které jsou úzce zaměřeny na některou z konkrétních forem rizikového chování. Snahou je působit cíleně, specificky na informovanost a postoje dětí k danému typu rizikového chování. Programy specifické primární prevence jsou všechny takové programy, které by neexistovaly, kdyby neexistoval problém rizikových projevů chování.

Specifickou prevenci dále členíme do tří úrovní. Tyto úrovně jsou vydefinovány v závislosti na tom, jaká je **cílová skupina programu, jaká je míra jejího ohrožení rizikovým chováním**. Podle toho potom volíme intenzitu programu, formy a nástroje působení na žáky. Obecně můžeme říci, že čím kvalitnější program, tím erudovanější formy a nástroje. Mezi nejkvalitnější programy se řadí ty, které využívají různé formy psychologických, psychoterapeutických či prožitkových technik. Z toho také vyplývá, že se s každou úrovní zásadně zvyšují požadavky na vzdělání a celkovou profesní erudici realizátora programu. Proto je vhodné, aby některé programy realizovali odborníci.

Specifickou primární prevencí máme na mysli aktivity a programy, které jsou zaměřeny konkrétně na *předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků*. Jedná se o:

- a) **všeobecnou prevenci**, která je zaměřena na všechny žáky – nezjišťujeme, zda ve skupině existuje daný problém nebo riziko,
- b) **selektivní prevenci**, která je zaměřena na žáky, u nichž lze předpokládat zvýšený výskyt rizikového chování,
- c) **indikovanou prevenci**, která je zaměřena na jednotlivce a skupiny, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů v rodině, ve škole nebo s vrstevníky.

2. 2. Nespecifická primární prevence

Za **nespecifickou primární prevenci** považujeme veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání.

Do **nespecifické primární prevence** řadíme aktivity, které nemají přímou souvislost s rizikovým chováním a aktivity, které napomáhají snižovat riziko vzniku a rozvoje rizikového chování prostřednictvím lepšího využívání volného času. Patří sem např. *zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání*.

Můžeme říct, že se jedná o programy, které se na školách realizovaly i předtím než byly spojovány s termínem sociálně-patologického chování dětí a mládeže. Nespecifické programy nejsou vázány na žádný rizikový jev.

Dalším členěním je prevence podle toho, do jaké míry se žák či student s rizikovým jevem již setkal. Členíme ji na **primární** – ta nás na základní škole zajímá nejvíce – **sekundární a terciární**.

2. 3. Primární prevence

U **primární prevence** se jedná o předcházení vzniku rizikového chování u žáků, u kterých se ještě rizikové chování nevyskytlo. V praxi ve většině případů dostačuje na realizaci programu všeobecné primární prevence SŠ vzdělání, základní lektorský výcvik, úplné vzdělání školního metodika prevence apod. Cílem je např. zamezit nebo oddálit užívání návykových látek. Jedná se o tematické programy se zpracovanou metodikou. Jsou to většinou programy pro větší počet žáků (třídy, větší skupiny apod.) Např. program o předcházení gamblerství u dětí, které s patologickým hráčstvím ještě nikdy nepřišly do kontaktu, je jednoznačným příkladem primární prevence.

Výhodou všeobecné prevence je, že můžeme zároveň působit na velký počet žáků a přitom nikoho nestigmatizujeme. Nevýhodou naproti tomu je, že přínos pro žáky bývá malý. Neosobní povaha programů všeobecné prevence žáky většinou nemotivuje ke změně chování.

2. 4. Sekundární prevence

U **sekundární prevence** se jedná o předcházení vzniku, rozvoji a přetravávání rizikového chování u žáků, kteří jsou rizikovým chováním ohroženi. Rizikové skupiny lze identifikovat na základě biologických, psychologických, sociálních nebo environmentálních rizikových faktorů souvisejících s rizikovým chováním, a dále podle věku, pohlaví, rodinné historie, místa bydliště nebo úrovně sociálního znevýhodnění. Většinou se zde pracuje s menšími skupinami či jednotlivci. Vzhledem k práci s cílovou skupinou se zvýšeným rizikem, se zde klade větší důraz na vzdělání realizátora programu, člověka, který je v dané oblasti vzdělaný (psycholog, adiktolog, metodik prevence apod.). Vhodná je speciální pedagogika, psychologie, adiktologie atd., povinný je alespoň Bc. stupeň VŠ, rozsáhlejší speciální trénink, základní sebezkušenost - tento rozsah splňuje specializační studium ŠMP. Např. u dítěte, které již má zkušenosti s kouřením, se budeme snažit předcházet vzniku a rozvoji závislosti.

2. 5. Terciární prevence

Cílem **terciární prevence** je předcházení zdravotním nebo sociálním potížím v důsledku rizikového chování. Zaměřuje se na jedince či skupinu, kteří jsou vystaveni

působení výrazně rizikových faktorů, případně u kterých se již vyskytly projevy rizikového chování. Snahou je podchytit problém co nejdříve, správně posoudit a vyhodnotit potřebnost specifických intervencí a neprodleně tyto intervence zahájit. Jedná se již o práci s dětmi a mládeží, u kterých je zvýšené riziko výskytu či již počínající projevy rizikového chování. Cílem terciární prevence není jen např. oddálení užívání drog, ale také snížení frekvence a objemu užívaných drog a zmírnění následků jejich užívání. Tato úroveň prevence již vyžaduje odborníky. Mohou jimi být např. psychologové, adiktologové, speciální pedagogové či metodici prevence s praxí. Na této úrovni lze s žákem či studentem pracovat individuálně i skupinově.

Patří sem např. předcházení vážnému nebo trvalému zdravotnímu nebo sociálnímu poškození v souvislosti s užíváním drog.

V rámci primární prevence rozlišujeme **prevenci nespecifickou a specifickou**. Specifickou pak dále na **všeobecnou, selektivní a indikovanou**.

3. ŠKOLNÍ METODIK PREVENCE (ŠMP)

3.1. KDO MŮŽE VYKONÁVAT FUNKCI ŠKOLNÍHO METODIKA PREVENCE

- funkci ŠMP může vykonávat kterýkoliv učitel dané školy, nejlépe ten, který k tomu má osobnostní předpoklady a chce funkci vykonávat
- musí splňovat následující podmínky:
 - je pedagogickým pracovníkem podle § 2 zákona č. 563/ 2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů,
 - musí naplňovat kvalifikační předpoklady absolvováním studia k výkonu specializovaných činností. Pokud ŠMP tuto podmínsku splňuje, náleží mu v souladu se zákoníkem práce specializační příplatek ve výši 1000,- až 2000,- Kč,
 - musí být absolventem magisterského studijního programu,
- ředitel školy musí učitele do dané funkce jmenovat,
- ŠMP se automaticky stává členem školského poradenského pracoviště (ŠPP),
- ŠMP nemá v současné době nárok na sníženou míru přímé vyučovací povinnosti.

3. 2. ROZDĚLENÍ ČINNOSTI ŠMP

- povinnosti ŠMP vyplývají z jeho standardních činností, které jsou jasně dány přílohou č. 3 Vyhlášky 72/2005 Sb. Činnosti jsou rozdělené na tři oblasti:
 - metodické činnosti,
 - informační činnosti,
 - poradenské činnosti.

3. 2. 1. METODICKÉ ČINNOSTI

1. Koordinace tvorby, kontrola, evaluace a participace při realizaci minimálního preventivního programu školy.

2. Koordinace a participace na realizaci aktivit školy zaměřených na prevenci záškoláctví, závislostí, násilí, vandalismu, sexuálního zneužívání, zneužívání sektami, rasismu a xenofobie, prekriminálního a kriminálního chování, rizikových projevů sebepoškozování a dalších projevů rizikového chování.

3. Metodické vedení činnosti pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence rizikového chování. Vyhledávání a nastavení vhodné podpory směřující k odstranění rizikového chování.

4. Koordinace vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence rizikového chování.

5. Individuální a skupinová práce se žáky a studenty s obtížemi v adaptaci, se sociálně-vztahovými problémy, s rizikovým chováním a problémy, které negativně ovlivňují jejich vzdělávání.

6. Koordinace přípravy a realizace aktivit zaměřených na zapojování multikulturních prvků do vzdělávacího procesu a na integraci žáků/cizinců; prioritou v rámci tohoto procesu je prevence rasismu, xenofobie a dalších jevů, které souvisejí s přijímáním odlišnosti.

7. Koordinace spolupráce školy s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevence rizikového chování, s metodikem preventivních aktivit v poradně a s poradenskými, terapeutickými, preventivními, krizovými, a dalšími odbornými pracovišti, zařízeními a institucemi, které působí v oblasti prevence rizikového chování.

8. Kontaktování odpovídajícího odborného pracoviště a participace na intervenci a následné péči v případě akutního výskytu rizikového chování.

9. Shromažďování odborných zpráv a informací o žácích v poradenské péči specializovaných poradenských zařízení v rámci prevence rizikového chování v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů.

10. Vedení písemných záznamů umožňujících doložit rozsah a obsah činnosti školního metodika prevence, navržená a realizovaná opatření.¹

3. 2. 2. INFORMAČNÍ ČINNOSTI

1. Zajišťování a předávání odborných informací o problematice rizikového chování, o nabídkách programů a projektů, o metodách a formách specifické primární prevence pedagogickým pracovníkům školy.

2. Prezentace výsledků preventivní práce školy, získávání nových odborných informací a zkušeností.

3. Vedení a průběžné aktualizování databáze spolupracovníků školy pro oblast prevence rizikového chování, zejména orgánů státní správy a samosprávy, středisek výchovné péče, poskytovatelů sociálních služeb, zdravotnických zařízení, Policie České

¹ Příloha č. 3 k vyhlášce č. 72/2005 Sb. Standardní činnosti školy, II. Standardní činnosti školního metodika prevence

republiky, orgánů sociálně-právní ochrany dětí, nestátních organizací působících v oblasti prevence, center krizové intervence a dalších zařízení, institucí a jednotlivých odborníků.

4. Předávání informací a zpráv o realizovaných preventivních programech zákonným zástupcům, pedagogickým pracovníkům školy a školskému poradenskému zařízení.

5. Vedení dokumentace, evidence a administrativa související se standardními činnostmi v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů a předávání informací o realizovaných preventivních programech školy pro potřeby zpracování analýz, statistik a krajských plánů prevence.²

3. 2. 3. PORADENSKÉ ČINNOSTI

1. Vyhledávání a orientační šetření žáků s rizikem či projevy rizikového chování; poskytování poradenských služeb těmto žákům a jejich zákonným zástupcům, případně zajišťování péče odpovídajícího odborného pracoviště ve spolupráci s třídními učiteli.

2. Spolupráce s třídními učiteli při zachycování varovných signálů spojených s možností rozvoje rizikového chování u jednotlivých žáků a tříd a participace na sledování úrovně rizikových faktorů, které jsou významné pro rozvoj rizikového chování ve škole.

3. Příprava podmínek pro integraci žáků se specifickými poruchami chování ve škole a koordinace poskytování poradenských a preventivních služeb těmto žákům školou a specializovanými školskými zařízeními.³

Jelikož je oblast činnost metodika prevence velmi obsáhlá, doporučuji rozdělit si činnosti se školním psychologem, výchovným poradcem či jiným členem školního poradenského pracoviště.

² Příloha č. 3 k vyhlášce č. 72/2005 Sb. Standardní činnosti školy, II. Standardní činnosti školního metodika prevence

³ Příloha č. 3 k vyhlášce č. 72/2005 Sb. Standardní činnosti školy, II. Standardní činnosti školního metodika prevence

4. CO JE ŠKOLNÍ PORADENSKÉ PRACOVÍSTĚ

Každá škola má od 1. 9. 2016 povinnost mít zřízené školní poradenské pracoviště (ŠPP), které funguje jako poradenský orgán nejen pro žáky, učitele, ale i pro rodiče. Zřízení poradenského pracoviště se týká základních, středních i vyšších odborných škol. Působí v něm zpravidla *školní metodik prevence, výchovný poradce, školní psycholog, případně speciální pedagog*. Do ŠPP ale můžeme zařadit de facto každého pedagogického pracovníka školy, o kterém víme, že bude pro činnost přínosem. Členové ŠPP komunikují s třídními učiteli, netřídními učiteli, případně s dalšími pedagogickými pracovníky a vedením školy. ŠPP se může obracet i na nepedagogické pracovníky školy, kteří jsou schopni mapovat problematické chování žáků i v prostorách, ve kterých se mnoho učitelů tak často nepohybuje (např. šatny, WC, apod.).

4. 1. V ČEM SPOČÍVÁ PORADENSKÁ ČINNOST ŠKOLY

Poradenskou činnost ve školách popisuje Vyhláška 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů § 7 odst. 2:

Ve škole jsou zajišťovány poradenské služby v rozsahu odpovídajícím počtu a vzdělávacím potřebám žáků školy zaměřené zejména na:

- a) poskytování podpůrných opatření pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami,
- b) sledování a vyhodnocování účinnosti zvolených podpůrných opatření,
- c) prevenci školní neúspěšnosti,
- d) kariérové poradenství spojující vzdělávací, informační a poradenskou podporu k vhodné volbě vzdělávací cesty a pozdějšímu profesnímu uplatnění,
- e) podporu vzdělávání a sociálního začleňování žáků z odlišného kulturního prostředí, s odlišnými životními podmínkami,
- f) podporu vzdělávání žáků nadaných a mimořádně nadaných,
- g) průběžnou a dlouhodobou péči o žáky s výchovnými či vzdělávacími obtížemi a vytváření příznivého sociálního klimatu pro přijímání kulturních a jiných odlišností ve škole a školském zařízení,

- h) včasné intervenci při aktuálních problémech u jednotlivých žáků a třídních kolektivů,
- i) předcházení všem formám rizikového chování včetně různých forem šikany a diskriminace,
- j) průběžné vyhodnocování účinnosti preventivních programů uskutečňovaných školou,
- k) metodickou podporu učitelům při použití psychologických a speciálně pedagogických postupů ve vzdělávací činnosti školy,
- l) spolupráci a komunikaci mezi školou a zákonnými zástupci,
- m) spolupráci školy při poskytování poradenských služeb se školskými poradenskými zařízeními.⁴

⁴ Vyhláška 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů § 7 odst. 2

5. CO JE PRO PRÁCI ŠMP DŮLEŽITÉ

Práce metodika prevence je velmi náročná, obtížná a mnohdy nedoceněná. Výsledky činnosti ŠMP ovlivňuje mnoho faktorů. Může se stát, že je ŠMP nadšený do práce, iniciativní, kreativní, přichází s nápady, ale jeho snaha se nesetkává s pochopením a podporou. Důležitou roli zde hraje nejen vedení školy, ale také kooperace pedagogického sboru a podmínky k práci, které má ŠMP nastaveny.

5. 1. PODMÍNKY

- ✓ prostor pro práci (místnost pro konzultace s učiteli, žáky i rodiči)
- ✓ vlastní PC
- ✓ uzamykatelná skříň na dokumenty
- ✓ viditelná nástěnka pro žáky, zákonné zástupce a pedagogy (informace k prevenci a realizaci preventivních aktivit, důležité kontakty, subjekty zabývající se prevencí rizikového chování, konzultační hodiny ŠMP pro žáky, zákonné zástupce a pracovníky školy a kontakt na ŠMP)

5. 2. PODPORA

- ✓ podpora vedení hraje klíčovou roli
- ✓ dobrá spolupráce mezi členy ŠPP
- ✓ důvěra mezi ŠMP a ostatními členy pedagogického sboru

5.3. DOBŘE STRUKTUROVANÁ SPOLUPRÁCE S CELÝM PEDAGOGICKÝM SBOREM

- ✓ je prospěšné seznámit členy pedagogického sboru s povinnostmi pedagogických pracovníků, třídních učitelů, s prací ŠMP i ŠPP. Je důležité požadavky opakovat a proškolovat sborovny pravidelně. Členové pedagogického sboru musí být seznámeni s činností ŠMP i ŠPP, s jejich povinnostmi a ubezpečeni, že se na ně mohou s důvěrou obrátit,
- ✓ zároveň je žádoucí aby se pedagogický sbor neustále vzdělával v oblasti rizikového chování žáků, případně aby učitelé sami přicházeli s vlastní iniciativou prevence rizikového chování,

- ✓ pedagogičtí i nepedagogičtí pracovníci školy by měli kontaktovat ŠMP v případě nejasností, problémů v kolektivu či zachycení signálu rizikového jevu.

5. 4. SPOLUPRÁCE S OSTATNÍMI SUBJEKTY V OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ ŽÁKŮ

- ✓ dobře nastolená spolupráce mezi pracovníky OSPOD, Policií České republiky a školou,
- ✓ vyhledávání subjektů, které mohou být škole v oblasti prevence prospěšní,
- ✓ velkým přínosem je spolupráce s metodiky prevence z ostatních škol a s metodiky prevence z pedagogicko-psychologických poraden či krajskými koordinátory prevence.

5.5. NASTAVENÍ PRAVIDEL

- ✓ nastavení pravidel v rámci školy – kdo s kým bude spolupracovat, jakým způsobem budou informace předávány apod.,
- ✓ nastavení jednotných záznamů – kdo rizikovou událost zapíše, komu zápis předá, jak se s tím bude dál pracovat, kdo dopíše, jak událost pokračovala, kam se zápis uloží, kdo bude mít na starost další postup atd.,
- ✓ nastavení postupů při vyhledávání rizikových jevů na školách – jakým způsobem jev zmapujeme, kdo šetření provede, kdo uskuteční zápis, jaká opatření učiníme, kdo kontaktuje rodiče či odborná pracoviště,
- ✓ ŠMP by měl mít také jasně určené, jakým způsobem bude ostatní členy pedagogického sboru i vedení školy informovat o své činnosti a výsledcích své práce.

5. 6. VZDĚLÁVÁNÍ

- ✓ nedílnou součástí práce ŠMP je neustále se vzdělávat – ať už prostřednictvím seminářů, konferencí a samostudia,
- ✓ nové poznatky by měl ŠMP přenášet na své pedagogické kolegy a členy ŠPP,
- ✓ metodik prevence by měl zároveň plánovat a realizovat vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti prevence.

Je důležité si uvědomit, že prevence není odpovědností školního metodika prevence, ale celého pedagogického sboru a vedení školy. Každý svým dílem přispívá k atmosféře školy a k naplňování aspektů prevence rizikového chování žáků.

6. DOKUMENTY

6. 1. MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM (MPP)

- je to plán preventivních aktivit na jeden školní rok,
- jeho vyhodnocení je součástí výroční zprávy o činnosti školy,
- podléhá kontrole České školní inspekce,
- podobu MPP si každý metodik prevence volí podle sebe,
- může jej vypracovat v souladu se systémem výkaznictví.

6. 1. 1. CO BY MĚL MPP SPLŇOVAT

- měl by být realizovatelný,
- výsledky efektivity MPP by měly být alespoň v některých ohledech měřitelné,
- vycházet z podmínek konkrétní školy a jejich žáků,
- měl by mít dlouhotrvající vliv na chování žáků,
- netvoří jej pouze ŠMP, ale na jeho tvorbě se podílí širší tým učitelů,
- do realizace se zapojuje celý pedagogický sbor,
- počítá se spoluprací rodičů žáků,
- podporuje zdravý životní styl a klade důraz na schopnost žáků učinit správná rozhodnutí.

6. 1. 2. JAKÝCH ZÁKLADNÍCH PILÍŘŮ SE PŘI TVORBĚ MPP DRŽET

- specifika a charakteristika školy (popište školu, její specifika a aktivity, do kterých se zapojuje),
- cíle a principy primární prevence na škole (čeho chceme dosáhnout a v kterých konkrétních oblastech),
- strategie a metody, které škola v oblasti prevence používá (např. projektové vyučování, spolupráce s rodiči, týmová práce apod.),
- konkrétní aktivity podporující primární prevenci (aktivity, které vedou ke změně chování v daných oblastech),
- organizace a struktura prevence na škole (popis role metodika prevence, třídních učitelů, vedení školy, školního psychologa atd.),
- konkrétní aktivity primární prevence pro daný školní rok (které konkrétní aktivity povedou k cíli),
- evaluace (jakým způsobem budou aktivity evaluovány).

6. 2. VYHODNOCENÍ MPP

- vyhodnocení se provádí prostřednictvím jednotného online SYSTÉMU VÝKAZNICTVÍ preventivních aktivit,
- k předchozímu období se lze v systému vracet,
- je možné udělat v systému zároveň i MPP, ale tato cesta se ukazuje zbytečně složitá,
- provádí se vždy do 30. 9. následujícího školního roku,
- <https://www.preventivni-aktivity.cz/>

6. 3. ŠKOLNÍ PREVENTIVNÍ STRATEGIE

- ŠPS je dlouhodobý preventivní program (záměr) školy,
- definuje dlouhodobé cíle v oblasti prevence rizikového chování žáků,
- přizpůsobuje se kulturnímu a sociálnímu klimatu, struktuře školy i specifikům školy, žákovské populace i okolí školy, respektuje rozdíly ve školním prostředí,
- vypracovává se zpravidla na 5 let.

6. 4. ŠKOLNÍ PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ

- je součástí MPP,
- popisuje návody a postupy školy v oblasti prevence šikany,
- „Školní program proti šikanování“ vychází z Metodického pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (č.j. MSMT-21149/2016),
- cílem programu je vytvořit ve škole prostředí, kde se žáci cítí bezpečně, sami se podílí na budování přátelských vztahů, podporují spolupráci jak mezi žáky, tak učiteli a kde k nežádoucímu chování zaujímají odmítavý postoj. Škola má ze zákona jednoznačnou odpovědnost za vytváření a udržování bezpečného prostředí, za ochranu žáků a jejich zdraví a za předcházení vzniku jakýchkoli forem rizikového chování na škole, tedy i šikany,
- ředitel školy má zároveň odpovědnost za zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví pro své zaměstnance, tedy také za prevenci šikany zaměřené na učitele (1 § 29 zákona

č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, § 101 a § 102 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů).

6. 5. KRIZOVÝ PLÁN ŠKOLY

- je součástí Minimálního preventivního programu,
- cílem krizového plánu je stanovit závazný postup pro všechny pracovníky školy v případě podezření či výskytu šikany, kyberšikany, návykových látek mezi žáky či dalších rizikových jevů,
- Krizový plán školy vychází z Metodického pokynu MŠMT k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a studentů ve školách a školských zařízeních 20 006/2007-51 a Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246/2008-6

7. PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ ŽÁKŮ – CO NÁM MŮŽE PŘI TVORBĚ DOKUMENTŮ POMOCI

K tomu, aby začínající metodik prevence sestavil kvalitní dokumenty k prevenci rizikového chování žáků, musí porozumět základním pojmem – tedy zejména co se vlastně považuje za rizikové chování žáků – k tomu mu pomůžou metodická doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR s uvedením druhů prevence a preventivních aktivit.

7. 1. METODICKÉ DOPORUČENÍ K PRIMÁRNÍ PREVENCI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ U DĚTÍ A MLÁDEŽE (DOKUMENT MŠMT Č.J.: 21291/2010-28)

Metodické doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů (dále jen „žák“) ve školách a školských zařízeních vymezuje aktuální terminologii, která je v souladu s terminologií v zemích EU a začlenění prevence do školního vzdělávacího programu a školního rádu, popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka, definuje minimální preventivní program, doporučuje postupy škol a školských zařízení při výskytu rizikových forem chování dětí a mládeže.

Veškerá metodická doporučení najdete na následujícím odkazu:

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporucent-a-pokyny>

Jedná se o metodická doporučení v následujících oblastech:

- Návykové látky
- Rizikové chování v dopravě
- Poruchy příjmu potravy
- Alkohol
- Syndrom CAN
- Školní šikana
- Kyberšikana
- Homofobie
- Extremismus, rasismus, xenofobie, antisemitismus

- Vandalismus
- Záškoláctví
- Krádeže
- Tabák
- Krizové situace spojené s násilím
- Netolismus
- Sebepoškozování
- Nová náboženská hnutí
- Rizikové sexuální chování
- Příslušnost k subkulturnám
- Domácí násilí
- Hazardní hraní

Metodické doporučení většinou obsahuje:

- definici rizikového chování
- rizikové faktory
- východiska pro pomoc
- informaci, jaký typ prevence je vhodný pro daný rizikový jev
- doporučený postup při řešení konkrétního jevu ve škole
- kdo danou problematiku řeší a na koho se můžeme obrátit o pomoc
- legislativní rámec, případně kdy vyrozumět Policii České republiky, OSPOD a další instituce
- doporučená literatura k dané problematice

8. CO BY MĚLA SPLŇOVAT „ÚČINNÁ“ PREVENCE NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

Nejdříve se zaměřme na to, o čem víme, že příliš nefunguje:

8. 1. NEÚČINNÁ PRIMÁRNÍ PREVENCE

- a) zastrašování a triviální přístup: „prostě řekni ne“, citové apely, pouhé předávání informací, samostatně realizované jednorázové akce, potlačování diskuse, stigmatizování a znevažování osobních postojů žáka/studenta, přednášky, pouhé sledování filmu, besedy s bývalými uživateli (ex-usery) na základních školách, nezapojení žáků/studentů do aktivit a nerespektování jejich názorů, politiku nulové tolerance na škole a testování žáků jako náhražku za kontinuální primární prevenci,
- b) hromadné kulturní či sportovní aktivity nebo návštěva historických a kulturních památek, by měly být pouze doplňkem, na který by měla vždy navazovat diskuse v malých skupinkách.⁵

8. 2. ÚČINNÁ PRIMÁRNÍ PREVENCE

Pokud se bavíme o efektivní primární prevenci, máme na mysli kontinuální a komplexní programy, interaktivní programy v menších skupinách, vytváření dobrého klimatu ve třídě a skupině, programy pomáhající odolávat žákům sociálnímu tlaku zaměřené na zkvalitnění komunikace, osvojování a rozvoj sociálně emočních dovedností a kompetencí, konstruktivní zvládání konfliktů a zátěžových situací, odmítání legálních a nelegálních návykových látek, zvyšování zdravého sebevědomí a sebehodnocení, posilování odvahy, stanovování realistických cílů, zvládání úzkosti a stresu apod. Principy efektivní a vyhodnotitelné prevence jsou založeny na soustavnosti a dlouhodobosti, aktivnosti, přiměřenosti, názornosti, uvědomělosti.

⁵Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28)

Co tedy v primární prevenci funguje

- **komplexnost a kombinace mnohočetných strategií** působících na určitou cílovou skupinu, preventivní programy je tedy nutné koncipovat komplexně jako souhrn více faktorů a jako koordinovanou spolupráci různých institucí,
- **dlouhodobá a kontinuální** práce s dětmi (soustavné budování důvěry, zapojení rodičů a pedagogů, systematicky plánovaná a evaluovaná práce),
- zásadním faktorem je dobrá **provázanost programů** a jejich graduování z hlediska věku a rizikovosti cílové skupiny,
- **včasný začátek preventivních aktivit**, ideálně již v předškolním věku,
- práce v **malých skupinách** (max. 30 účastníků, spíše méně, kruhové uspořádání sezení, interakce, dialog),
- **aktivní účast** cílové skupiny (prozitek, výtvarné a pohybové techniky, rozbor, nutná zpětná vazba, vždy aktivity zpracovat, „vytěžit“) a využití „**peer prvku**“ (věkové blízkosti s dětmi),
- reakce na **aktuální potřeby** cílové populace (nutno sledovat nové trendy, být tzv. „in“, sledovat vývoj konkrétní skupiny, mít o ní informace),
- nabídka **pozitivních alternativ k rizikovému chování** (zdravý životní styl, posilování sebevědomí, rozvoj komunikace, nácvik řešení problémů, vedení k zodpovědnosti),
- využití „**KAB**“ **modelu** - orientace nikoliv pouze na úroveň informací, ale především na kvalitu postojů a změnu chování. Např. posílení schopnosti mladých lidí čelit tlaku k užívání návykových látek zvýšeným sebevědomím, nácvikem asertivity a schopností odmítat, zkvalitněním sociální komunikace a schopnosti obstát v kolektivu a řešit problémy sociálně přiměřeným způsobem,
- **jasný a strukturovaný program** (předem daná metodika, požadavky na vzdělání a kompetence lektorů, časové ohraničení, vymezená téma a pravidla, shrnující závěr),
- **důraz na kontext programu** (respektování specifik dané lokality, spolupráce s rodiči, spolupráce institucí zapojených do programu prevence),
- **denormalizace** - primární prevence má přispívat k vytvoření takového sociálního klimatu, které není příznivé k šíření rizikového chování, „rizikové chování zde není normální“,
- **podpora protektivních faktorů ve společnosti**, vytváření podpůrného a pečujícího prostředí.

Co v primární prevenci nefunguje

- programy založené **pouze na předávání informací o rizikovém chování**. Tyto nemění postoje a chování, a pokud jsou předávané informace v rozporu se zkušenostmi dětí, mohou mít i opačný účinek,
- varovné slogany a **odstrašující příklady**. Nemají vliv na změnu chování, pouze vytvářejí postoj typu: "to se mně přece nemůže stát",
- **přehánění následků, moralizování** a v neposlední řadě i afektivní výchova, postavená pouze na emocích a pocitech (toto tvrzení však nevylučuje např. užití prvků zážitkové pedagogiky, pokud jsou respektovány obecné zásady efektivní primární prevence),
- **jednorázové** programy a jednorázové přednášky bez návaznosti,
- **krátkodobé a málo intenzivní** programy - nepravidelné jednorázové aktivity, bez uceleného rámce,
- programy **bez interaktivních prvků, masové akce** - založené pouze na pasivním vstřebávání informací, nerozvíjí dovednosti, není zde zpětná vazba,
- programy, které **neodpovídají potřebám cílové skupiny**. Často jsou příliš obecné, neznají potřeby dětí, přicházejí buď příliš brzy, nebo příliš pozdě podle věku, mají nereálné cíle
- poskytované osobami **bez dostatečných zkušeností** nebo osobami, které nemají respekt a uznání dětí,
- **kampaně** ve sdělovacích prostředcích - nemají vliv na změnu chování, v ideálních případech pouze zvyšují informovanost,
- spoléhání na **jeden typ programů** bez zapojení dalších komunitních aktivit a rodičů,
- **setrvačnost**, pokud je program stále stejný i přesto, že už není aktuální,
- školní politika **nulové tolerance** - vyloučování ze školy nebo jiné tvrdé tresty, pokud se zjistí užívání drog u studentů. Plošné testování drog z moči je represivním nástrojem ne prevencí,
- **screeningové metody** – testování školního klimatu barvovými testy či hledání stop po návykových látkách prostřednictvím stérů z lavic nelze považovat za účinnou specifickou primární prevenci,
- **návštěvy policistů se psy a ukázky jejich výcviku** – prevenci a ukázky represe nelze zaměňovat. Zastrašování není efektivní prevencí.⁶

⁶ Zdroj – Národní ústav pro vzdělávání

9. ŠKOLNÍ ROK METODIKA PREVENCE

Pro práci ŠMP je důležité vědět, kdy má co dělat, na co si dávat pozor, co evidovat atd. V následující kapitole předkládám stručný nástin činností na celý školní rok.

Průběžně po celý školní rok:

- ✓ zajišťování preventivních aktivit pro žáky
- ✓ koordinace vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence
- ✓ předávání informací o problematice rizikových jevů na škole, nabídky projektů apod. pedagogickým pracovníkům školy
- ✓ předávání informací o plánovaných a realizovaných preventivních aktivitách zákonným zástupcům žáků (třídní schůzky, nástěnka, webové stránky školy,...)
- ✓ vedení dokumentace a evidence související s činností metodika prevence
- ✓ evaluace dokumentů souvisejících s činností metodika prevence
- ✓ poradenská činnost – žáci, kolegové, rodiče
- ✓ práce s třídními kolektivy i jednotlivci
- ✓ spolupráce s ostatními pedagogickými pracovníky
- ✓ případná dotazníková šetření
- ✓ spolupráce s ostatními subjekty (OSPOD, Policie České republiky, KPPP atd.)
- ✓ schůzky ŠPP
- ✓ schůzky s vedením školy

SRPEN

- evaluace MPP za loňský školní rok
- příprava MPP pro nadcházející školní rok
- kontrola, případně úprava následujících dokumentů:

- Krizový plán školy
- Školní program proti šikanování
- zahájení činnosti ŠPP – seznámení a konzultace - MPP pro nadcházející školní rok

ZÁŘÍ

- seznámení pedagogického sboru s cíli a obsahem MPP pro daný školní rok
- odeslání podkladů pro systém výkaznictví
(vyhodnocení MPP za minulý školní rok) – do 30. 9.
- podání žádosti o dotaci MŠMT – do 30. 9. (pokud škola žádá)

ŘÍJEN

- odeslání MPP pro daný školní rok, elektronicky do 31. 10. krajské koordinátorce prevence

LISTOPAD

- podání informace o činnosti ŠMP na pedagogické radě
- případná příprava Školní preventivní strategie (platnost je vždy na 5 let)

PROSINEC

- ukončení projektu z dotace Zlínského kraje (pokud ji škola získala)

LEDEN

- příprava podkladů k Závěrečné zprávě o dotaci Zlínského kraje (pokud ji škola získala)
- podání informací o činnosti ŠMP na pedagogické radě

ÚNOR

- podání Žádosti o dotaci Zlínského kraje (většinou do poloviny února) – informace vždy zasílá krajská metodička prevence
- podání Závěrečné zprávy k dotaci Zlínského kraje (do 28. 2.)

BŘEZEN

- výsledky dotačního řízení Zlínského kraje, zajišťování realizace projektu

DUBEN

- podání informací o činnosti ŠMP na pedagogické radě

KVĚTEN

- příprava podkladů k vyhodnocení MPP – spolupráce s ostatními kolegy

ČERVEN

- příprava podkladů k vyhodnocení MPP (systém výkaznictví), které se podává do konce měsíce září (lze podat i dříve)
- podání informací o činnosti ŠMP na pedagogické radě

10. ZÁVĚR

V poslední době slyšíme ze všech stran rady, jaká by měla prevence být – soustavná, komplexní, interaktivní, neměla by zastrašovat atd. Z logiky věci i zkušeností vím, že prevence musí vycházet z člověka samého. Teprve až se nám podaří přesvědčit žáka, že není důvod, aby bral zakázané látky, kradl či choval se rizikově, přesvědčit jej o tom, že život je dar, a on sám je za něj zodpovědný, budeme úspěšní. K tomuto cíli ale vede velmi dlouhá a trnité cesta.

My, metodici prevence, máme hodně stesků a otázek. Víme, jak by měla prevence probíhat, ale máme kvalitní realizátory? Pokud je najdeme, jsou finančně nedostupní a pro nás nastává další problém – kde vzít na prevenci peníze? Těžko můžeme všechny potřebné programy realizovat sami – i pokud by se zapojil celý pedagogický sbor, nebylo by to možné z časových důvodů a nebylo by to ani efektivní. A to nemluví o finančním podhodnocení školních metodik prevence a tolik diskutovaném – zatím nerealizovaném – snížení přímé vyučovací povinnosti.

Co nám tedy zbývá? Napnout všechny síly, ukrojit ze svého času pro vlastní rodinu, dál po večerech a víkendech přemýšlet, jak bychom prevenci v naší škole zefektivnili, koho požádáme o finanční dotaci a jak realizovat kvalitní program za minimum peněz, nejlépe zadarmo, ale přitom kvalitně.

Na naší škole je výhodou podpora vedení školy dlouhodobé preventivní aktivity. Vedení komunikuje s metodiky prevence pro I. stupeň i II. stupeň a podporuje správná rozhodnutí. I tak si stále myslím, že práce metodika prevence je práce pro odborníka v dané oblasti na celý úvazek. Žáci jsou čím dál více a v čím dál nižším věku ohroženi rizikovými jevy a je velmi obtížné s těmito aspekty bojovat. Považuji za velké štěstí, že jsem obklopena kolegy, kteří jsou ochotni se zapojit do tohoto boje a díky jejich pracovitosti, týmové spolupráci a entusiasmusu je náš boj částečně úspěšný.

Prevence rizikového chování je jedna z oblastí, jejíž úspěšnost je velmi těžko měřitelná. Neplatí pro ni žádné tabulky a často se musíme řídit svými vnitřními pocity a intuicí. Prevenci nelze uskutečňovat bez všech tří aspektů – pedagogů, žáků a podpory rodičů. Naším cílem je sjednotit naše postoje a uvědomit si, že my všichni – žáci, pedagogové i rodiče plujeme na jedné lodi a máme společný cíl – vychovat z našich žáků osobnosti, které dokážou plnohodnotně obstát v dnešním světě.

Primární prevence stále zůstává nejefektivnějším a v konečném důsledku nejlevnějším prostředkem, jak v raném stádiu podchytit signály rizikového chování a předejít případným negativním důsledkům rizikového chování dětí a mládeže.

Přeji všem metodikům prevence, aby jim tento materiál pomohl v nelehkém boji, aby na svých školách našli podporující vedení, spolupracující kolegy, žáky a rodiče, kteří jdou stejným směrem.

PŘÍRUČKA ŠMP PRO TŘÍDNÍ UČITELE NA ZŠ

MGR. TEREZA ŠIMONÍKOVÁ

CO VŠE MÁ VĚDĚT TŘÍDNÍ UČITEL?

MÁ BÝT „ZASVĚCEN“ DO OBRAZŮ VŠECH ZMÍNĚNÝCH OBLASTÍ!

1. CO TO JE RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

Dle Metodického doporučení MŠMT k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních řadíme mezi základní formy rizikového chování⁷:

- a) záškoláctví,
- b) agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií, násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie
- c) rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, prevence úrazů
- d) spektrum poruch příjmu potravy
- e) negativní působení sekt,
- f) sexuální rizikové chování
- g) závislostní chování, užívání různých typů návykových látek, netolismus, gambling

Tímto však výčet rizikového chování nekončí, jelikož bylo výše zmíněné doporučení od roku 2010 obohaceno o dalších 22 rozšiřujících příloh, je třeba přidat také tématiku přílohy č. 16 – sebepoškozování.

⁷ Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. (2016). Načteno z MŠMT:
<https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

2. KOMPETENCE TŘÍDNÍHO UČITELE VE VZTAHU K PRIMÁRNÍ PREVENCI

Uvádět zde výčet metodických, koordinačních, informačních a poradenských činností ŠMP by bylo pro mnohé z Vás velmi zdlouhavé a nezáživné. Pro Vaši praxi v této oblasti bohatě postačí, když budete vědět, které činnosti přísluší Vám, a všechny absentující kompetence poté konzultujete se ŠMP, popř. s výchovnými poradci.

Dle metodického doporučení jsou pro třídního učitele vymezeny následující činnosti⁸:

- a) spolupracuje se školním metodikem prevence při zachycování varovných signálů, podílí se na realizaci Preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě,
- b) motivuje k vytvoření vnitřních pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich důsledné dodržování (vytváření otevřené bezpečné atmosféry a pozitivního sociálního klimatu ve třídě); podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky třídy,
- c) zprostředkovává komunikaci s ostatními členy pedagogického sboru a je garantem spolupráce školy se zákonnými zástupci nezletilých žáků třídy,
- d) získává a udržuje si přehled o osobnostních zvláštnostech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí.

2. 1 JAK MŮŽETE V RÁMCI PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ POMOCI

Naším cílem v rámci školní docházky by mělo být předcházení výše uvedeným formám chování, popř. včasná intervence. Ve většině případů se však jedná o složitý proces, který **nelze u žáků nastavit**, v případě výskytu projevů **vyřešit, okamžitě**.

I sebelepší preventivní program bez našeho předchozího a následného působení ztrácí na efektivitě, a proto je třeba, abychom na žáky působili **pravidelně** (v rámci TH, vyučování, přestávek, konzultací) a **komplexně** (návaznost témat a činností).

Přestože bývá pravidlem, že **preventivní programy** chystá či objednává ŠMP, je vhodné, být nápomocni s jejich **výběrem, či tematickým zaměřením**. Jste to právě Vy, třídní

⁸ Tamtéž

učitelé, kteří znáte své svěřence nejlépe, a není tedy důvod Vás obcházet. Konzultace s Vámi dopomůže ŠMP také k tvorbě Minimálního preventivního programu.

O Vašem preventivním působení ve třídě či s jednotlivými žáky, **pořizujte stručné zápisy**, které poslouží ŠMP k evidenci preventivní činnosti a zároveň umožní vracet se k jednotlivým situacím, popř. je společně konzultovat. Pro tato jednání je dobré sestavit formulář. Jednu z možností, vzor formuláře k provedení zápisu, naleznete v příloze.

Jestliže si nebudete vědět rady s řešením jakékoli situace ve třídě, popř. s jednotlivým žákem či zákonným zástupcem, neváhejte se obrátit na ŠMP, určitě **najdete společné řešení**.

3. TŘÍDNICKÉ HODINY ANEB „JAK JE UCHOPIT“

Je přínosné, do rozvrhu každého třídního učitele školy, začlenit jednu třídnickou hodinu za měsíc, dále TH.

Cílem těchto hodin by neměly být pouze organizační a kázeňské záležitosti, avšak především vytváření či udržování pozitivního klimatu ve třídě i ve škole, kvalitní komunikace a spolupráce, eliminace rizikového chování a posílení vztahu mezi třídním učitelem a třídou. Nejde tedy pouze o hraní her, ale o zábavnou formu cesty k dětské psychice.⁹

Univerzální pravidlo „jak uchopit TH“ neexistuje, jelikož neexistuje univerzální třída, žák, ani učitel. Nastíním zde však 10 tipů, které by Vám mohly být užitečné:

1. Monitoring

Pokud se nejedná o úplně nový kolektiv (1. třída), před tím, než začneme s TH, je třeba provést tzv. monitoring, tzn. pozorovat třídu, jak se jí daří v běžných sociálních dovednostech (komunikace, spolupráce, atmosféra ve třídě, empatie, vzájemná tolerance, chování ve vyučování, o přestávkách a k ostatním pedagogům apod.). Nedostatky, ale i pozitiva v některé z těchto oblastí nás mohou navést na tematické či soustavné zaměření práce se třídou. Neznamená to však, že tímto vaše role pozorovatele končí, ba naopak – zde totiž začíná. ☺

2. Mezi organizační, tematickou a intervenční TH je rozdíl

Zatímco v organizační TH budeme nejspíše řešit omluvenky, školní výlet, výběr peněz apod. Tematický typ zaměříme na to téma či oblast, které se chceme věnovat, tedy kam směřuje náš cíl. Taková hodina může být zaměřena buď na aktuální téma, nebo může mít kontinuální charakter a pracovat pravidelně vždy na některé z oblastí třídního klimatu. Značný rozdíl ve vedení a struktuře TH však přichází v čase, kdy potřebujeme vyřešit nějaký problém, tj. v intervenční TH.

⁹ FIALOVÁ, Martina. *Metodika vedení třídnických hodin* [online]. Karlovy Vary: Pedagogicko psychologická poradna Karlovy Vary [cit. 2020-08-19]. Dostupné z: <http://www.pppkv.cz/dokumenty/Metodika%20vedení%20třídnických%20hodin.pdf>

3. Cíl

Na začátek každé TH je vždy nutné definovat si cíl, tj. čeho chceme a můžeme danou TH dosáhnout. Cílem hodiny může být např. „žáci umí ocenit kvality svých spolužáků“. Pozor! Není dobré klást si na 1 TH příliš vysoké cíle, nebylo by v našich silách toho společně s žáky dosáhnout.

4. Co a jak

Před příchodem do třídy musí TU vědět, CO chce dělat (jaké aktivity použije) a JAK to chce dělat (jak dlouho bude aktivita trvat, uspořádání třídy, skupinová/párová/individuální práce, jak si žáky rozdělí do skupin, jeho zapojení či nezapojení apod.). Jestliže je cílem hodiny posílení vztahu třídy s třídním učitelem, jeho zapojení je tedy žádoucí. Při monitorování či sbírání informací o problému je však lepší zůstat v roli pozorovatele. Nic Vám totiž neposkytne více informací než pozorování chování žáků při hře.

5. Harmonogram běžné TH

- a) Při příchodu do třídy bychom měli žákům zmínit, **čemu se budeme v TH věnovat**.
- b) Měla by následovat **úvodní aktivita** – tzv. na rozechřátí a zvyknutí si na sebe (vhodné je žáky trochu rozpohybovat, naladit na společnou práci, př. kompot, molekuly; pokud je nutné žáky spíše uklidnit, zvolíme jiný typ aktivity)
- c) Poté přistoupíme k **hlavní aktivitě zaměřené na zvolené téma či cíl**. Jestliže je tato aktivita ze strany TU metodicky dobře zvládnuta, tedy zahrnuje motivaci, dobré vysvětlení (i opakovaně), nastavení pravidel, samostatnou či skupinovou práci, z níž si dítě odnáší prožitek, a závěrečnou reflexi – tj. výtěžek z naší práce a naší zpětnou vazbu, poté je aktivita formativní a zpravidla efektivní, její výsledek je využitelný v životě žáka.
- d) **Zpětná vazba** – celou aktivitu je třeba zakončit reflexí žáků – př. otázek: „S čím z dnešní hodiny odcházíš? Co tě zaujalo? Co se ti líbilo? Co tě naštvalo či potěšilo apod.“ Ne vždy musí mít reflexe podobu otázek – buďme kreativní a použijme např. kresbu či pantomimu. ☺

6. Osvědčený příklad intervenční TH

V této oblasti se nedoporučuje hrani her apod. TU může hodinu uvést vyjádřením znepokojení nad svou třídou.

Pro takové příležitosti se výborně hodí tzv. „pocitometr“ – žáci zde mají na číselné škále ukázat, jak se ve třídě cítí oni (mohou kreslit, psát, ukazovat).

Poté jednotlivé důvody pohody/nepohody necháme žáky pojmenovat – ať už písemně nebo napřímo. Můžete si je společně zapisovat na tabuli, popř. na papír, který zůstane ve třídě, aby jej měli žáci na očích a věděli, na čem budou muset pracovat, aby se jim ve třídě „lépe dýchalo“. Aktivitu je však možné provést také ve skupinkách či jednotlivě a až poté jejich práci společně reflektovat.

Následovat by mělo vybídnutí žáků, zda jsou ochotni pro lepší atmosféru ve třídě něco udělat (konkrétně pojmenovat), a co jsme ochotni udělat my, jako TU. Zkusme ponechat iniciativu na žácích a nepodsouvezme jim naše nápady, to si nechejme až jako poslední možnost.

Je dobré stanovit si určité pozorované období, poté se sejít znovu a zhodnotit, jak se nám práce na lepším klimatu daří, co je třeba ještě vylepšit apod.

Ještě před skončením však nezapomeňme na reflexi – naši i žáků.

Budeme opatrní - není v naší moci vyřešit každý problém. Jestliže si s něčím nevíme rady, popř. necítíme se na volbu vhodného řešení, podívejme se na věc společně. Z nemocného klimatu neučiníme zdravé mávnutím kouzelného proutku, avšak když budeme vytrvalí, můžeme třídu navést na správnou cestu.

7. Pravidla třídy

TH je ideální příležitostí pro formulování třídních pravidel. Nezapomínejme však, že každý z nás dodržuje nejlépe to, co si sám vymyslí. Nezaujímejme tedy přístup – „já vymýslím, vy dodržujete.“ Ponechejme na žácích a jejich potřebách, co by chtěli, aby v jejich třídě platilo, nebo naopak, s čím ve třídě nejsou spokojeni.

Jakou podobu dáte pravidlům, je čistě na Vašem kolektivu – ne vždy musí mít tyto body v názvu slovo, které v mnohých vzbudí odpor. ☺

Chvíle strávené se třídou při TH můžete využít také k namátkové kontrole fungování či porušování těchto vytyčených pravidel. Vhodné je popsat, co se děje a které pravidlo je tím porušováno. Následovat by mělo následovat navržení řešení ze strany žáků. Př. řešení: „Petr dnes porušil přání třídy č. 1 – Nemluvíme sprostě. Toto chování se nám nelibí, a proto by teď Petr mohl nabídnout, čím nám to vykompenzuje.“ Např. může celý týden chodit zamýkat šatnu, nebo zvedat židle, konkrétní podobu omluvy však ponechejme na žácích.

Kdy je vhodný čas na nová pravidla či jejich aktualizaci? Na začátku školní docházky, školního roku, v pololetí, po kázeňském problému, před školní akcí (výlet, LVK apod.)

8. Může se stát

Máte výborně připravenou aktivitu, ale někteří žáci se nechtějí zapojit? Určitě je nenuťte, žáci k tomu zřejmě mají osobní důvod – aktivita jim není z nějakého důvodu příjemná. Jestliže uvidí, že se ubírá pro ně bezpečným směrem a ostatní spolužáky motivuje, zapojí se později.

Některý žák začne brečet? Nabídněte mu individuální rozhovor na bezpečném místě, pravděpodobně se jej něco citově dotklo a způsobilo výbuch emocí.

Technika vzbudí vlnu smíchu? Pravděpodobně jste se svým výběrem netrefili do aktuálního naladění třídy. Pojďte si o celé věci a jejích důvodech popovídат do komunitního kruhu.

9. Tabu

Nezapomínejme dodat, že to, co se děje na TH, by mělo na TH zůstat, informace bychom ani my, ani žáci, neměli vynášet na veřejnost – ztratili bychom tak vzájemnou důvěru.

10. Jiné formy TH

Máte bezva třídní partu a tradiční modely TH Vás již omrzely? Budě „IN“ a vymyslete něco nového. Změňte prostředí, posnídejte spolu, zajděte do kina, na procházku, popř. na volejbal. Udělejte si z povinnosti radost a svět bude hned veselýší 😊

I zde můžeme narazit na různá úskalí, ale buďme vytrvalí, Protože trpělivost růže přináší.

4. CO JE ŠIKANA A CO JEŠTĚ NE?

I přes to že můžeme na třídu působit preventivně a pracovat na příznivém klimatu soustavně, může se stát, že nám vlivem různých okolností „onemocní“.

V mnohých případech narázíme na „slovo na Š“, jímž je veřejnost zvyklá označovat téměř veškeré projevy chování vůči druhým, které se jí jednoduše nelibí. Pojďme se však přesně definovat, kdy toto slovo můžeme opravdu použít.

Od běžného škádlení, popichování se a vytváření legrace pro obě strany se šikana odlišuje tím, že se jedná o záměrné, opakované (ne vždy) a dlouhodobé ubližování. Často zde nacházíme také nepoměr sil mezi obětí a agresorem a za výrazný znak považujeme bezmoc oběti. Útoky jsou samoúčelné a nepříjemné.¹⁰

Nezapomínejme, že v dnešním světě sociálních sítí může mít šikana také kyber podobu. Možná se ptáte, proč řešit ve škole elektronickou komunikaci, když mají žáci zakázáno užívání mobilních telefonů. Důvod je jasný – žádná kyberšikana se neobejde bez reálného základu. Pokud je ve skupinovém klimatu problém, je právě tato forma jasným varovným signálem.

4.1 KDO JI ŘEŠÍ

Šikana probíhá dle M. Koláře v několika stádiích:¹¹

1. **zrod ostrakismu** = méně nápadné nadávky, zesměšňování, manipulace oběti – jedinec se ve třídě necítí dobře, je vyčleňován
2. **fyzická agrese a přitvrzování manipulace s obětí** – šikana oběti slouží jako ventil, stále se zde najdou žáci, kteří chtějí o věci mluvit a oběti se zastanou
3. **klíčový moment = vytvoření jádra** – všichni již ví, kdo je obětí, ovšem skupina se bojí jít s pravdou ven
4. **nastavení norem** – situaci ve třídě berou žáci jako normální, přestává platit školní řád, ten je nahrazen normami agresorů
5. **totalita = dokonalá šikana** – šikana je zde závislostí, ve třídě jsou již jen otrokáři a otroci, tato parastruktura násilí prorůstá v nejtěžších stádiích také do struktury školy.

¹⁰ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.

¹¹ Tamtéž

V kompetenci třídního učitele je řešení prvního potažmo druhého stádia, ovšem vždy je dobré posoudit, zda víme, jak celou situaci uchopit a řešit. Druhé a třetí stádium je poté záležitostí školního metodika prevence, který Vás a Vaši znalost třídy nutně potřebuje k volbě následujícího postupu. Dobrá komunikace a předávání si informací je zde tedy na místě. Čtvrté a páté stádium škola nikdy neřeší sama, ale přizývá si odborníky z řad OSPOD, Madio, z.s. PČR, SPC, SVP, dětských psychiatrů apod.

4. 2 CO MŮŽE TU UDĚLAT?

Jestliže se informace o takovém chování dostane k Vám, nebo si toho sami všimnete, je třeba zjistit co nejvíce informací, ovšem citlivou formou. (Zdrojem informací mohou být kolegové, rodiče – prvotní informace může přijít i od nich). Nezapomeňte se zeptat na otázky typu „KDO? KDE? JAK? KDY? JAK DLOUHO?“, ale neptejte se PROČ? (to zřejmě informátor ani oběť neví).

Po zjištění informací z více stran odhadněte závažnost situace.

Vyvarujte se okamžitému rozhovoru s žáky před celou třídou, popřípadě konfrontaci možné oběti a agresora. Jednejte s žáky jednotlivě a držte se následujícího postupu při realizaci rozhovorů:

1. s informátorem
2. s obětí
3. s vhodnými svědky
4. s agresory
5. s rodiči agresora
6. s rodiči oběti

V první i druhé fázi šikany se doporučuje podpůrná forma rozhovoru u všech výše jmenovaných vč. agresora. Touto formou je myšleno např. vyzdvížení silných stránek agresora, jeho nepřímé navedení na lepší cestu a získání si důvěry každého účastníka rozhovoru. Tato bývá mnohdy účinnější než forma nátlaková.

Z každého rozhovoru si nezapomeňte pořizovat stručný zápis – slouží nám jako důkaz, že jsme se dané věci věnovali a „nezametli ji pod koberec“.

A co teď? Teď nastává práce s třídním kolektivem a intervenční TH. Jestliže je situace závažnějšího charakteru (2. a 3. stádium), oznamte ji zbylým zákonným zástupcům třídy tak, že si svoláte mimořádnou třídní schůzku.

Nikdy však neprozraděte citlivé údaje (kdo byl agresorem, kdo obětí) – úkolem takové schůzky je informovat rodiče o klimatu a aktuální situaci ve třídě, v níž se nachází jejich dítě. Jestliže se budete držet tohoto cíle, jistě se nenecháte vyvést z míry.

Uvedený stručný postup slouží pouze jako zjednodušené vodítko – co dělat „ted' hned“. Každý případ je však individuální, a proto je třeba nahlédnout do Programu proti šikanování, kde naleznete obsáhlejší krizový scénář, popř. se dohodnout na společné konzultaci.

ZÁVĚR

Máme-li se cítit v práci dobře, potřebujeme k tomu příznivé klima zahrnující spolupracující kolegy a přiměřené reakce ze strany žáků. Proč tomu tedy nejít naproti?

Přeji všem, aby řešili co nejméně výše jmenovaných situací. Ovšem pokud na některou z nich narazíte, nezavírejte před ní oči, nebo ji naopak nezveličujte. Použijte selský rozum, evidujte si svou práci a komunikujte. ☺

PŘÍLOHY

Formulář Preventivní aktivity ve školním roce

Milé kolegyně, kolegové, chtěla bych vás touto cestou požádat o spolupráci v evidenci preventivních aktivit, které se svou či jinou třídou realizujete.
Prosím tedy o stručný zápis každé z nich (včetně třídnických hodin a jejich náplně).

PREVENTIVNÍ AKTIVITY VE ŠKOLNÍM ROCE

Datum realizace / třída	Název aktivity a stručný popis její náplně + vyhodnocení	Realizátor(ka)

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

FIALOVÁ, Martina. Metodika vedení třídnických hodin [online].

Karlovy Vary: Pedagogicko psychologická poradna Karlovy Vary [cit.2020-08-19]. Dostupné z:
<http://www.pppkv.cz/dokumenty/Metodika%20vedení%20třídnických%20hodin.pdf>

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. (2016).

Načteno z MŠMT: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-rogramy/metodickedokumenty-doporupecni-a-pokyny>

Studium ŠMP, MADIO z.s.

ŠIMONÍKOVÁ, Tereza. MADIO z.s. *Příručka ŠMP pro kolegy na ZŠ Tlumačov: Specializační studium ŠMP Zlín v MADIO z.s., běh 2019, ročníková práce*. Zlín 2020